

ทุนทางสังคมกับการบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา: ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช*

Social Capital on Sustainable Community Management: A Case Study of Bannbonamsub Community, Moo 1, Khuntalae Sub-district, Lansaka District, Nakhon Si Thammarat Province

สุพัตรา คงขำ (Supattra Kongkhum)**

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สภาพทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ 2) วิธีการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน 3) ปัญหาและอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน เก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชน 256 คน โดยการสุ่มตามวิธีของยามาเน่ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 28 คน ด้วยการเลือกแบบเจาะจง โดยใช้แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งด้านทุนมนุษย์มีอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีผู้นำชุมชนที่เสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ด้านทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย ด้านทุนสถาบันประกอบด้วย สถาบันครอบครัว การศึกษา ศาสนา การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ นันทนาการ และสถาบันอื่น ๆ ด้านทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีดิน น้ำ สภาพภูมิอากาศ แร่ธาตุ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ 2) วิธีการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการสร้างและพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชน สร้างการมีส่วนร่วม จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การค้นหาทุนในชุมชน การทดลองนำมาปฏิบัติ การขยายผลต่อยอด การสร้างศูนย์การเรียนรู้ 3) ปัญหาและอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน คือ ประชาชนไม่ให้ความร่วมมือ การสร้างผู้นำรุ่นใหม่ทำได้ยากขึ้น ขาดการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เด็กยุคใหม่ขาดภูมิคุ้มกัน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ เริ่มปิดตัว

คำสำคัญ : ทุนทางสังคม การบริหารจัดการชุมชน บ้านบ่อน้ำซับ

* บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานการวิจัย

* This article aims to disseminate research.

** อาจารย์, ดร. ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

** Lecturer, Dr., Department of Community Development, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. , E-mail: supattra_ko@yahoo.co.th

Abstract

This research aimed to study 1) the situations of social capital 2) the use of social capital 3) problems and obstacles in applying social capital in sustainable community management of Bannbonamsub Community. The research was mixed methods research. Data were collected from 256 samples by Taro Yamane formula and 28 key informants of purposive selection. Data collection tools included questionnaires, interviews, focus group discussion, participant and non-participant observations. Data were analyzed by frequency, percentage, mean, standard deviation and content analysis.

The research found that: 1) The social capital of Bannbonamsub community was at a high level and human capital was at the highest level, the community leader devoted themselves to work for their community. Cultural and wisdom capitals were various local cultures, beliefs and local wisdom. Institution capital consisted of family institutions, education, religion, politics and government, economy, recreation and other institutions. Natural resources and environment capital were abundant soil, water, climate and minerals. 2) the use of social capital in sustainable community management were developing potential of community leaders, enhancing participation, knowledge management forum, searching community capital, implementation, extension of knowledge, skill and then establishing a learning center 3) Problems and obstacles in applying social capital in sustainable community management were less cooperation of people, difficult building new leaders, lacking of collecting knowledge of local wisdom, lacking of self-immunity in new generation and the community organizations began to shut down.

Keywords: Social Capital , Community Management, Bannbonamsub

บทนำ

ทุนทางสังคมถือเป็นทุนที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการปกครองของประเทศมาช้านาน ทุนทางสังคมมีบทบาทต่อการเสริมสร้างประสิทธิภาพการบริหารและกระบวนการผลิตในภาคเศรษฐกิจ การบรรเทาความรุนแรงและแก้ปัญหาในยามวิกฤติทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางเศรษฐกิจมีข้อจำกัด การแก้ไขปัญหาและการฟื้นฟูให้สังคมไทยกลับมามีสถานะเดิมได้ จำเป็นต้องอาศัยทุนทางสังคมช่วยสนับสนุน ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในระยะเวลาที่ผ่านมาส่วนหนึ่งได้ส่งผลให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยม โดยหันไปพึ่งระบบเศรษฐกิจการตลาดมากขึ้น ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ขาดความสมดุลและสร้างความเหลื่อมล้ำในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ทรัพยากร การกระจายรายได้ และปัญหาความยากจนได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตในทางลบมากกว่าทางบวก ซึ่งการสะสมปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อชีวิตมนุษย์อย่างรวดเร็วและรุนแรง

(ไพโรรินทร์ พุดติกนอก, 2554: 1) จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมามากมาย ดังนั้นรัฐบาลจึงหันมาปรับเปลี่ยนแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศ โดยการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน พัฒนาสภาพสังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน (Green society) เพื่อมุ่งที่จะแก้ไขการขาดสมดุล สร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองและปรับตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอก เพื่อให้เกิดความสมดุลของการพัฒนาในทุกมิติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยและเกิดการพัฒนายั่งยืน โดยการส่งเสริมให้ชุมชนมีการค้นหาทุนทางสังคมและนำทุนมาใช้ในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งทุนทางสังคมในแต่ละชุมชนมีอยู่หลายประเภทแตกต่างกันไปตามสภาพบริบทพื้นที่ ประกอบด้วยทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ทุนปัญญา ทุนวัฒนธรรม และทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทุนเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมหรือทรัพยากรที่มีค่าของชุมชนนั้น ๆ หากชุมชนสามารถนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนไปใช้บริหารจัดการชุมชนให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จะทำให้เกิดพลังขับเคลื่อนชุมชนในหลาย ๆ มิติ อาทิ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอยู่บนพื้นฐานความไว้วางใจ การพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จะทำให้พลังความรู้หรือพลังความคิด และพลังปัญญา สามารถถ่ายทอดเรียนรู้ร่วมกันได้ และการรู้จักการแบ่งปันกันของคนในชุมชน ทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรกันภายในชุมชน อันจะช่วยเสริมสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ประเทศชาติมีความสมดุลและเกิดความยั่งยืน

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบด้วย 7 กลุ่มบ้าน เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับมั่งมีศรีสุข ได้รับรางวัลเกียรติยศมากมายและเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอื่น ๆ ในภาคใต้และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จากทั่วประเทศเพื่อเป็นต้นแบบการพัฒนา โดยคนในชุมชนมีการร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาชุมชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น มีการรวมกลุ่มกันสร้างอาชีพโดยใช้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งในแต่ละกลุ่มบ้านจะมีศูนย์เรียนรู้ในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น กลุ่มบ้านเกาะนางแก้ว เป็นศูนย์เรียนรู้ถ่ายทอดกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง กลุ่มบ้านบ่อน้ำซับ เป็นศูนย์เรียนรู้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการ ศูนย์เรียนรู้กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เป็นต้น โดยชุมชนมีวิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการบริหารจัดการชุมชนให้เกิดประโยชน์ในหลากหลายรูปแบบ จึงทำให้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับได้รับความสนใจทั้งในประเทศและต่างประเทศในการก้าวไปสู่หมู่บ้านพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในด้านการบริหารจัดการชุมชน และด้านผู้นำควบคู่ไปกับการพัฒนาส่งผลให้ชุมชนเป็นชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษาวิธีการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย

1.1 ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก

1.1.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 557 คน (ข้อมูลงานทะเบียนราษฎรเทศบาลตำบลขุนทะเล ณ วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2560)

1.1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 557 คน โดยกำหนดขนาดตัวอย่างด้วยวิธีของยามาเน่ (Taro Yamane, 1973: 580-581) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ทั้งนี้ยอมให้มีความคลาดเคลื่อนได้ร้อยละ 5 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 256 คน

1.1.3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม รวมจำนวน 28 คน ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ประกอบด้วย

1) ประชาชน ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ 7 กลุ่มบ้านๆ ละ 2 คน จำนวน 14 คน

2) ผู้บริหารเทศบาลตำบลขุนทะเล ได้แก่ นายกเทศมนตรี รองนายกเทศมนตรี หรือ ปลัดเทศบาล จำนวน 2 คน

3) สภาเทศบาล ได้แก่ ประธานสภาเทศบาล รองประธานสภาเทศบาล หรือสมาชิกสภาเทศบาล จำนวน 2 คน

4) สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลานสกา ได้แก่ พัฒนาการอำเภอ รองพัฒนาการอำเภอ หรือเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ จำนวน 1 คน

5) สถานศึกษาในชุมชน ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา รองผู้บริหารสถานศึกษา หรือเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ จำนวน 1 คน

6) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ได้แก่ ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ หรือเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ จำนวน 1 คน

7) ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน

8) ผู้นำกลุ่มองค์กร ได้แก่ ผู้นำกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน 2 คน

9) ผู้นำศาสนา ได้แก่ เจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาสวัดเกาะนางแก้ว จำนวน 1 รูป

10) ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาต่าง ๆ ในชุมชนเป็นอย่างดี จำนวน 2 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 ข้อมูลเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม เป็นลักษณะคำถามแบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale) วิเคราะห์หาความเชื่อมั่นโดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาตามวิธีของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) (Cronbach, 1970: 161) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8590

2.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

4. การตรวจสอบข้อมูล

4.1 ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้การตรวจสอบข้อมูลโดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้องของเครื่องมือ (Index of Item Objective Congruence: IOC) เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) และความเป็นปรนัย (Objectivity) ได้ค่า IOC มีค่าระหว่าง 0.67 – 1.00

4.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ 1) ด้านข้อมูล 2) ด้านผู้วิจัย และ 3) ด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้เทคนิคทางสถิติ ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

1. สภาพทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่า สภาพทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีทุนมนุษย์อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับต่ำสุด ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพทุนทางสังคม

(n = 256)

รายการ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	ลำดับ
1. ทุนมนุษย์	4.57	0.214	มากที่สุด	1
2. ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา	4.41	0.219	มาก	2
3. ทุนสถาบัน	4.36	0.242	มาก	3
4. ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	4.17	0.251	มาก	4
รวม	4.38	0.134	มาก	

1.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า

1) ด้านทุนมนุษย์ ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เข้ามาฝึกอบรมในการขับเคลื่อนชุมชนอย่างจริงจัง และมีความเสียสละทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ โดยมีผู้นำคนสำคัญคือ นายโสภณ พรหมแก้ว นายกเทศมนตรีตำบลขุนทะเล ซึ่งเป็นแกนนำหลักในการขับเคลื่อนชุมชน โดยให้การสนับสนุนชาวบ้านในทุก ๆ ด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมจนเป็นที่ยอมรับและไว้วางใจของชาวบ้านและเป็นแบบอย่างให้กับผู้นำคนอื่น ๆ โดยมีหลักในการทำงานคือ การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนในแนวราบ ทำงานแบบเข้าถึง เข้าใจ และสื่อสารให้ประชาชนรู้เรื่อง อีกทั้งยังมีแนวนโยบายในการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนให้เกิดขึ้นในชุมชนส่วนนายชำนาญ กาญจนนุกูล ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในเรื่องการบริหารงานชุมชน และยังเป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานต่าง ๆ เมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ จะนำมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชนได้ทราบอย่างทั่วถึงกัน และนายสมบุรณ์ จันทร์จรัส เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่พึ่งตนเองมาตลอด ไม่รอความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือคนภายนอก ชอบทดลองสิ่งใหม่ ๆ จากการค้นพบปัญหาของตนเอง ลองผิด ลองถูกจนทำให้รู้จริง ทำจริง ปฏิบัติจริง และพร้อมถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น ส่วนคนในชุมชนหรือความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน มีความสามัคคีช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน เป็นคนที่ใฝ่รู้ เปิดรับการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม มีลักษณะจิตอาสา เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

2) ด้านทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ในชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่หลากหลาย ได้แก่ ประเพณีวันสารทเดือนสิบ โดยกระทำกันในช่วงเดือนสิบ ซึ่งเป็นการทำบุญให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และประเพณีการแห่ผ้าขึ้นธาตุ กระทำกันในวันมาฆบูชา เป็นการนำผ้าพระภฏไปห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นตัวแทนของพุทธเจ้า ส่วนประเพณีการลากพระหรือชักพระ กระทำกันในช่วงเดือนสิบเอ็ด ด้วยเชื่อว่าอานิสงส์แห่งการลากพระจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้สามารถทำการเกษตรกรรมได้ นอกจากนี้ยังมีประเพณีการอาบน้ำคนแก่ ซึ่งเกี่ยวเนื่องมาจากประเพณีสงกรานต์ เป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณและผู้สูงอายุ และยังมีประเพณีการให้ทานไฟ ซึ่งกระทำกันในช่วงเดือนสาม เป็นการทำบุญด้วยการทำอาหารร้อน ๆ นำไปถวายพระภิกษุสงฆ์เพื่อให้เกิดความอบอุ่นในตอนเช้ามีดีซึ่งมีอากาศหนาวเย็น ส่วนในด้านความเชื่อ ชุมชนมีความเชื่อในเรื่องตอม่อ ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดตอม่อ หมู่ที่ 6 โดยมีความสามารถในการประกอบยาสมุนไพร และมีความเชื่อในเรื่องรูปปั้นตาขุนพล ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ซึ่งเป็นทหารเอกของพระเจ้าศรีธรรมโศกราช และยังมีรูปปั้นปู่ทอง-ปู่ปุก ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ซึ่งสามารถใช้คาถาเรียกเพื่อบอกยารักษาโรคได้ นอกจากนี้ยังมีรูปปั้นนางแก้ว ตั้งอยู่ที่วัดเกาะนางแก้วพัฒนาราม หมู่ที่ 1 โดยผู้คนสามารถบนบานขอเรื่องความรักมักจะสมหวัง ส่วนครุหมอยา (พระฤๅษี) เก็บรักษาไว้ที่บ้านเลขที่ 74 หมู่ที่ 4 ซึ่งเป็นหมอยาที่เคยรักษาคนเจ็บป่วยมามาก และในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วยครุภูมิปัญญาท้องถิ่นหลากหลายท่าน เช่น นายสมบุรณ์ จันทร์จรัส มีความเชี่ยวชาญทางด้านเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรอินทรีย์ มีความรู้ทางด้านยาสมุนไพร มีความเชี่ยวชาญทางการต่อกระดูก การเจาะบ่อน้ำบาดาลคนจน นางสุจินต์ อินทศิริ มีความเชี่ยวชาญในด้านการทำแผนแม่บทชุมชน การบริหารองค์การชุมชน และการทำเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนนางสำรวญ มุณีผล มีความเชี่ยวชาญในด้านพิธีกรรมทางศาสนา มีความถนัดเกี่ยวกับการทำขนมพื้นบ้าน และนายแนม ลินธุ์ มีความ

เชี่ยวชาญในด้านการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความรู้เรื่องการบริหารจัดการทุนชุมชนและการจัดการครอบครัวสู่สุขภาวะ

3) ด้านทุนสถาบัน ประกอบด้วย สถาบันครอบครัว เป็นครอบครัวขยายส่วนใหญ่เป็นเครือญาติ และสร้างบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกัน ส่วนสถาบันการศึกษา เด็ก ๆ เรียนหนังสือที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่บ้านศาลาขี้เหล็ก ระดับประถมศึกษาเรียนที่โรงเรียนวัดไทรงาม และระดับมัธยมศึกษาเรียนที่โรงเรียนขุนทะเลวิทยาคม นอกจากนี้ในแต่ละกลุ่มบ้านยังมีแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนซึ่งเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีศูนย์การเรียนรู้บ้านบ่อน้ำซับเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับชุมชน เป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาและศูนย์กลางในการจัดการความรู้ สถาบันศาสนา มีวัดเกาะนางแก้วพัฒนาราม เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ โดยมีพระครูธีระปัญญากุล เป็นเจ้าอาวาส สถาบันการเมืองการปกครอง มีการปกครองแบบกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีการแบ่งชุมชนออกเป็น 7 กลุ่มบ้าน คือ กลุ่มบ้านเกาะนางแก้ว กลุ่มบ้านไทรงาม กลุ่มบ้านบ่อน้ำซับ กลุ่มบ้านนอกไร่ กลุ่มบ้านหนองอ่าง กลุ่มบ้านหนองหลุม และกลุ่มบ้านทางซึกพระ โดยแต่ละกลุ่มบ้านจะมีคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน สถาบันเศรษฐกิจ มีกลุ่มองค์กรชุมชนและกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านบ่อน้ำซับ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันนันทนาการ มีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มกีฬา กลุ่มออกกำลังกาย และมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามเทศกาลหรือประเพณีสำคัญ ๆ เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ และสถาบันอื่น ๆ คือ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนที่เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ เช่น เทศบาลตำบลขุนทะเล สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลานสกา ทำหน้าที่ให้การสนับสนุนทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาทุนและการนำทุนในชุมชนไปใช้ให้เกิดประโยชน์

4) ด้านทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีพื้นที่รวมทั้งหมด 1,706 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มที่ราบเชิงเขาที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เหมาะสำหรับเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและการทำเกษตรกรรม โดยในชุมชนมีดินเป็นลักษณะดินร่วน มีแร่ธาตุที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ดินยังไม่เสื่อมสภาพ มีแหล่งต้นน้ำ โดยมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี คือ จากบ่อบาดาล คลองเสาชง และคลองหยวด ป่าไม้เป็นสวนยางพารา และการปลูกพืชในลักษณะเป็นสวนผลไม้แบบผสมหรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “สวนสมรม” มีอากาศที่ดีไม่มีมลพิษ มีสัตว์ป่าหลากหลายประเภท เช่น นกพื้นบ้าน กระจอก กระแต มีถนนสายหลัก คือ ถนนลานสกา - นาพรุ และลุ่มเตย - ไทรงาม มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน และมีไฟฟ้าสาธารณะอย่างทั่วถึง

2. วิธีการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีวิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการบริหารจัดการชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ดังนี้

1) การสร้างและพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชน ในอดีตชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเคยประสบปัญหาจากการทำเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยว ส่งผลให้เกษตรกรต้องซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้าเพื่อเพิ่มผลผลิต ทำให้เกษตรกรมีหนี้สิน มีปัญหาสุขภาพจากสารเคมี คนชุมชนจึงหันกลับมาพลิกฟื้นการเกษตรของตนเองด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการปลูกพืชแบบผสมผสานโดยไม่ใช้สารเคมี และมีการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาโดยการทำน้ำหมักชีวภาพทำการเกษตรอินทรีย์แบบลงแขกหมุนเวียนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งยังมีการนำแผนแม่บทชุมชนมาใช้

ขับเคลื่อนชุมชน โดยเทศบาลตำบลขุนทะเลเข้ามาส่งเสริมสร้างร่วมมือกับทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาชน ให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ วิชาการ วัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาต่อยอดอาชีพเพิ่มขึ้น โดยเน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ด้วยการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีการศึกษา ในทุกระดับทั้งในระบบและนอกระบบ ส่วนผู้สูงอายุได้ส่งเสริมให้มีการดูแลสุขภาพกายและใจอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการค้นหาแกนนำชุมชน และพัฒนาศักยภาพแกนนำเพื่อให้สามารถบริหารจัดการชุมชนตนเอง โดยการสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกด้วยกันผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การส่งไปอบรม การศึกษาดูงาน การร่วมประชุม การเป็นวิทยากร และการฝึกปฏิบัติจริง รวมทั้งส่งเสริมให้ผู้นำเข้าไปมีบทบาทในการเป็นคณะกรรมการกลุ่มหรือกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและเกิดความยั่งยืน รวมทั้งยังมีการยกย่องผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ ปรมาจารย์ชาวบ้านให้เป็นบุคคลสำคัญของชุมชน โดยมีรายชื่ออยู่ในทำเนียบของชุมชน และให้บุคคลเหล่านั้นนำความรู้มาถ่ายทอดแลกเปลี่ยนแก่สมาชิกในชุมชน

2) การสร้างการมีส่วนร่วม โดยแกนนำชุมชนใช้การทำงานแบบเข้าถึง เข้าใจ และต้องสื่อสารให้ประชาชนรู้เรื่อง โดยเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น รับฟังปัญหาของประชาชน สร้างความตระหนักให้กับคนในชุมชนในการเริ่มคิดที่จะพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง และสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทุกภาคส่วนทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน ชุมชน ในทุกระดับรวมทั้งตั้งแต่การร่วมค้นหาสาเหตุปัญหา ร่วมวางแผนหาแนวทางดำเนินการ จนนำไปสู่การร่วมรับผลประโยชน์ โดยใช้เวทีประชาคมเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อีกทั้งยังมีการค้นหาแกนนำชุมชนรุ่นใหม่โดยเปิดโอกาสให้เยาวชนหรือผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนในรูปแบบของการเป็นจิตอาสา เป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง เป็นนักปฏิบัติการมาร่วมปฏิบัติงานชุมชนร่วมกัน เช่น การให้คนหนุ่มสาวเข้าไปเป็นกรรมการกลุ่มอาชีพ การจัดเวรยามดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมกีฬาตำบล การให้อำนาจประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ การลงมติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ของชุมชน หรือการส่งไปอบรม ศึกษาดูงาน เพื่อให้มีประสบการณ์ด้านต่าง ๆ แล้วนำมาถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

3) การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในระยะแรก ๆ ของการพัฒนา ชุมชนจะมีการพูดคุยผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการบ่อยครั้ง จนคนในชุมชนเริ่มรับรู้ เข้าใจกระบวนการพัฒนาชุมชน และเห็นความสำคัญในการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน โดยการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งปัจจุบันชุมชนได้ใช้เวทีการประชุมประจำเดือนเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้แทน ซึ่งจัดขึ้นเดือนละ 1 ครั้ง ทุก ๆ วันที่ 5 ของเดือน ณ ศูนย์การเรียนรู้บ้านบ่อน้ำซับ ในรูปแบบเวทีรับฟังความคิดเห็นและร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคนในชุมชน และเครือข่ายทางสังคมทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน รวมทั้งยังมีการสอดแทรกกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ ส่งผลให้คนในชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารมากขึ้น รู้เท่าทันสถานการณ์ ได้ร่วมกันคิดและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน อีกทั้งยังเป็นการให้และการรับรู้ถึงการระดมทรัพยากรเพื่อให้การดำเนินงานของชุมชนบรรลุตามเป้าหมาย และเกิดความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในชุมชน

4) การค้นหาทุนในชุมชน จากการที่ชุมชนมีการทำแผนแม่บทชุมชน ทำให้มีการวิเคราะห์ศักยภาพและค้นหาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนอย่างจริงจัง โดยพบว่าชุมชนมีทุนทางสังคมที่หลากหลายที่สามารถนำมาเสริมสร้างขีดความสามารถให้กับชุมชนได้ จึงมีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์กับคนในชุมชนให้มากที่สุด รวมทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ต่อยอดให้คงอยู่กับชุมชน และยังสามารถส่งผลให้ชุมชนได้หันกลับมาทบทวนการดำรงชีวิต ภูมิปัญญา ทรัพยากรของชุมชน โดยชุมชนยังมีการปรับตัวและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน โดยการสร้างสภาพแวดล้อมในชุมชนให้มีความพร้อมทั้งด้านสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวก

5) การทดลองนำมาปฏิบัติ เมื่อคนในชุมชนมีการคิดค้นนวัตกรรม ทักษะ ความรู้ใหม่ๆ จะนำมาทดลองปฏิบัติ ลองผิด ลองถูกด้วยตนเองกันก่อน แล้วจึงจะส่งเสริมให้คนในชุมชนนำไปทดลองใช้ทดลองปฏิบัติอย่างเป็นทางการ รวมทั้งยังมีการนำทักษะ ความรู้ไปพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างกันผ่านเวทีประชาคม เพื่อติดตามประเมินผลกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยการถอดบทเรียนเพื่อสะท้อนผลแล้วนำมาปรับปรุงจนได้เป็นแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ของชุมชนในแต่ละกิจกรรม เช่น การทดลองทำน้ำหมักชีวภาพ การนำหลักการบริหารชุมชนในรูปแบบจำลองเป็นประเทศ โดยการแบ่งเขตพื้นที่ในชุมชนเป็นจังหวัด แบ่งเขตการปกครองเป็น 7 กลุ่มบ้าน แต่ละกลุ่มบ้านสมมติให้เป็น 1 จังหวัด โดยมีหัวหน้ากลุ่มบ้านทำหน้าที่เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนั้น ๆ ซึ่งสมาชิกทุกคนจะทำหน้าที่แตกต่างกันตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง ครอบครัว ชุมชน

6) การขยายผลต่อยอด ชุมชนจะนำทักษะ ความรู้ที่ผ่านการทดลอง การปฏิบัติ ไปขยายผลต่อยอดไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ในรูปของการรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพ การถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนในชุมชน และภายนอกชุมชน หรือการสอนเยาวชนในโรงเรียน การเป็นวิทยากรให้กับผู้มาศึกษาดูงาน หรือการรื้อฟื้นสิ่งที่ดีที่หายไปจากชุมชนกลับมาใช้ประโยชน์ เช่น การฟื้นฟูเกษตรแบบดั้งเดิมเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นระบบเกษตรที่ผลิตอาหารด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ เน้นการปรับปรุงบำรุงดิน หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี การผลิตปุ๋ยชีวภาพ การผลิตที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ การหมุนเวียนธาตุอาหาร การปลูกพืชแบบผสมผสาน การสร้างพลังงานทดแทนจากแก๊สชีวภาพ และน้ำมันไบโอดีเซล เป็นต้น

7) การสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน ชุมชนได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติจริงของคนในชุมชน การถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน การจัดการองค์ความรู้ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารจัดการ รวมทั้งยกระดับความรู้และต่อยอดไปสู่กิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้น โดยอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของคณะกรรมการชุมชน ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัคร เป็นต้น ซึ่งคณะกรรมการจะร่วมกันวางแผน ดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้ และบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ปัญหาและอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน

ในการบริหารจัดการชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ จะพบว่าทั้งผู้นำชุมชน ประชาชนและกลุ่มองค์กรเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนมีการร่วมมือร่วมใจในการบริหารจัดการชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งก็จะพบปัญหาบ้างเพียงเล็กน้อย แต่ชุมชนก็พยายามแก้ไขปัญหาเสมอมา มีการถอดบทเรียนแล้วนำมาเรียนรู้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทชุมชน โดยปัญหาที่พบมีดังนี้

1) ประชาชนบางคนยังไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เช่น ในการเข้าร่วมประชุมประจำเดือนที่แต่ละครัวเรือนจะต้องส่งตัวแทนมาร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนกันทุกเดือน เพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ซึ่งยังมีบางครอบครัวที่ยังไม่สามารถส่งตัวแทนมาเข้าร่วมประชุมได้ อาจจะเป็นเพราะว่ายังไม่เห็นความสำคัญหรืออาจจะติดภารกิจส่วนตัว

2) การสร้างผู้นำรุ่นใหม่ทำได้ยากขึ้น เนื่องจากเด็กหรือเยาวชนออกไปเรียนหนังสือต่างถิ่น บางครั้งเมื่อเรียนจบไปแล้วไม่ได้กลับมาทำงานในชุมชนตนเอง เนื่องจากในชุมชนยังไม่มีงานรองรับที่เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของเยาวชนเหล่านี้ ประกอบกับเยาวชนมองเห็นว่า หากกลับมาทำงานที่บ้านเกิด ก็ต้องมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหมือนบรรพบุรุษ ซึ่งไม่ร่ำรวยและไม่มีเกียรติประกอบกับยังไม่เห็นความสำคัญของการกลับมาพัฒนาบ้านเกิดตนเองมากนัก จึงเป็นเหตุให้ชุมชนต้องสูญเสียทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าเหล่านี้

3) ประชาชนบ้านที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ เริ่มล้มหายตายจากไปจากชุมชน ซึ่งชุมชนยังไม่ได้มีการจัดการองค์ความรู้เหล่านี้ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งความรู้ต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวประชาชนบ้านเหล่านั้น เมื่อตัวจากไปความรู้ก็จะจากหายตามไปด้วย ทำให้ชุมชนต้องสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาใหม่โดยไม่จำเป็น

4) ในยุคโลกาภิวัตน์ โลกมีการติดต่อไร้พรมแดน ทำให้ข้อมูลข่าวสารแพร่ไปได้ทั่วถึงกันทั้งโลกด้วยสื่ออินเทอร์เน็ต ซึ่งเด็กยุคใหม่ยังขาดภูมิปัญญา ขาดภูมิคุ้มกัน ทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ตกเป็นทาสวัตถุนิยม บริโภคนิยมและเทคโนโลยีต่าง ๆ ดังนั้นความคิด ความเชื่อในเรื่องของบรรพบุรุษ พิธีกรรมต่าง ๆ เริ่มลดน้อยลง และไม่เห็นคุณค่าความสำคัญหรือไม่ค่อยเข้าใจถึงกระบวนการประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา ซึ่งชุมชนได้พยายามส่งเสริมปลูกฝังความรู้เหล่านี้

5) กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน บางกลุ่มเริ่มมีการปิดตัวลง เนื่องจากถึงจุดอิ่มตัวและสมาชิกเริ่มลดน้อยลง สืบเนื่องจากการที่ชุมชนมีกลุ่มองค์กรชุมชนหลากหลายกลุ่ม ทำให้คนในชุมชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกหลายกลุ่มพร้อม ๆ กัน และบางครั้งไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ทุก ๆ กลุ่ม ประกอบกับตำบลขุนทะเลได้ส่งเสริมการทำกิจกรรมกลุ่มองค์กรชุมชนทั้งตำบล สมาชิกบางส่วนจึงไปเข้าร่วมกลุ่มกับชุมชนอื่น ๆ ตามกิจกรรมที่ตนเองสนใจ

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สภาพทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ในเชิงปริมาณ พบว่าในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีทุนมนุษย์อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับต่ำสุด ส่วนในเชิงคุณภาพ พบว่า 1) ด้านทุนมนุษย์ มีผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นการ เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนชุมชนอย่างจริงจัง มีความเสียสละทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ส่วนคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน มีความสามัคคีช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน 2) ด้านทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย 3) ด้านทุนสถาบัน ประกอบไปด้วย สถาบันครอบครัว การศึกษา ศาสนา การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ นันทนาการ และสถาบันอื่น ๆ 4) ด้านทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีดินและแร่ธาตุที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก มีแหล่งต้นน้ำ มีสวนยางพาราและสวนผลไม้ อากาศดีไม่มีมลพิษ มีสัตว์ป่าหลากหลายประเภท มีถนนสายหลัก มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนวกานต์ แห่งทอง (2554: 150-154) ที่พบว่า ตำบลเหมืองใหม่มีสภาพทุนสังคมประกอบด้วย 1) ทุนทางบุคคล ได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ 2) ทุนทางทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน ได้แก่ น้ำ สภาพภูมิอากาศและแร่ธาตุที่มีความอุดมสมบูรณ์ 3) ทุนทางองค์กร ได้แก่ องค์กรชาวบ้าน องค์กรหรือหน่วยงานของรัฐ และเอกชน 4) ทุนทางเครือข่ายที่ดำรงอยู่ในชุมชน ได้แก่ เครือญาติพี่น้อง เครือข่ายหน่วยงานภาครัฐ เอกชน 5) ทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ กฎจารีต ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญา และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของแมนหมาย อรุณชัยพร (2556: 119-133) ที่พบว่า กลุ่มเพาะปลูกสมุนไพรบ้านดงบังมีทุนทางสังคม 4 ประการ คือ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนสถาบันทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และทุนทรัพยากรมนุษย์ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของบัณฑิตา ชำนาญกิจ (2556: 149-151) ที่พบว่า ชุมชนบ้านห้วยสะพานมีทุนทางสังคมประกอบด้วย 1) มิติของความรู้ ได้แก่ องค์กรความรู้/ภูมิปัญญา และศักยภาพของคนและผู้นำ 2) มิติของความดี ได้แก่ บรรทัดฐานทางสังคม และวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อทางสังคม 3) มิติของความรัก ได้แก่ ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรต่างตอบแทนช่วยเหลือกัน และสถาบันทางสังคมและเครือข่าย และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพิชชา บัวแย้ม, ประสงค์ ต้นพิชัย และสันติ ศรีสวนแดง. (2560: 664 - 665) ที่พบว่า ชุมชนโพธิ์ศรีมีทุนทางสังคม 6 มิติ ประกอบด้วย มิติทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันสังคม วัฒนธรรมประเพณี กลุ่ม/ภาคีเครือข่าย และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งล้วนแล้วมีความสัมพันธ์ลักษณะพึ่งพาอาศัยกันและกัน

2. วิธีการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน พบว่า ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีวิธีการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนให้เกิดความยั่งยืน คือ 1) การสร้างและพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชน 2) การสร้างการมีส่วนร่วม 3) การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4) การค้นหาทุนในชุมชน 5) การทดลองนำมาปฏิบัติ 6) การขยายผลต่อยอด 7) การสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนวกานต์ แห่งทอง (2554: 150-154) ที่พบว่าตำบลเหมืองใหม่มีการจัดการชุมชนโดยการนำศักยภาพของชุมชน หรือทุนทางสังคมมาใช้โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ผู้นำจากทุกภาคส่วนที่มาร่วมกันในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนเป็นองค์กรกลางในการขับเคลื่อนกิจกรรม และสอดคล้องกับงานวิจัยของเบญญาภา เศรษฐศาสตร์ (2554: 130 - 139) ที่พบว่า กระบวนการจัดการ

ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนตลาดคลองสวนนั้น อาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเข้ามาช่วยในการดำเนินการ ได้แก่ 1) วางแผนและตัดสินใจให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นในชุมชน 2) ดำเนินกิจกรรม โดยการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อเป็นตัวแทนของกลุ่ม มีการประชุมหารือร่วมกันระหว่างคนในชุมชน และสร้างความร่วมมือแบบเครือข่ายกับกลุ่มและองค์กรทั้งภายในและภายนอกชุมชน 3) คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม และ 4) มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนประสบการณ์และถอดบทเรียนที่ผ่านมา และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของนิตยา ปฐุกระโทก (2555: 105 -106) ที่พบว่า คนในชุมชนมีวิธีการในการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนคือ กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ การกระตุ้นผ่านกตีกาทางสังคม สร้างตัวแบบวัฒนธรรมที่ดี การขัดเกลาผ่านเวทีกลไกจารีตประเพณี สร้างการมีส่วนร่วม สร้างกระบวนการเรียนรู้ ปรับวิธีคิด การเป็นต้นแบบและผู้นำในการขับเคลื่อน และสอดคล้องกับงานวิจัยของเรไร สร้อยระย้า (2556: 96 - 103) ที่พบว่า ชาวบ้านดอนมะขามจะมีการจัดการทุนทางสังคมให้ยั่งยืน ได้แก่ 1) มีการประชุมประจำเดือนทุกเดือนเพื่อรับรู้ข่าวสารและแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน 2) การทำกิจกรรมร่วมกันภายในชุมชน ให้พัฒนาไปในแนวทางที่วางแผนไว้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของกมลทิพย์ ชลังธรรมเนียม (2556: ง) ที่พบว่า การที่จะทำให้ทุนทางสังคมมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน คือ ส่งเสริมให้ทุนบุคคลมีบทบาทเพิ่มขึ้น มีการถ่ายทอดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องผ่านศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน และให้ประชาชนทุกหมู่บ้านมีส่วนร่วมการใช้ทุนทางสังคม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของจิราพร ไชยเชนทร์, อิศร์ศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ และไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม (2560: 2039) ที่พบว่า ชุมชนมีการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมที่อยู่ในรูปของทุนที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น มาเป็นตัวเชื่อมโยงในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

3. ปัญหาและอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมไปบริหารจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน พบว่า ประชาชนบางคนยังไม่ให้ความร่วมมือ การสร้างผู้นำรุ่นใหม่ทำได้ยากขึ้น ขาดการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นลายลักษณ์อักษร เด็กยุคใหม่ขาดภูมิปัญญา ขาดภูมิคุ้มกัน เกิดการฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ บางกลุ่มเริ่มมีการปิดตัวลง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนายสุชาติ ราชบำเพ็ญ กล่าวไว้ว่า “เด็กยุคใหม่ยังขาดภูมิปัญญา ขาดภูมิคุ้มกัน ทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ตกเป็นทาสวัตถุนิยม บริโภคนิยมและเทคโนโลยีต่าง ๆ ความคิด ความเชื่อในเรื่องของบรรพบุรุษ พิธีกรรมต่าง ๆ เริ่มลดน้อยลง ไม่เห็นคุณค่าความสำคัญ และเราก็กังไม่มีกรรวบรวมองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากปราศจากชาวบ้านเหล่านั้นเสียชีวิต องค์ความรู้ก็สูญหายไปจากชุมชน” และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอาทิตย์ บุคตาดวง (2554: 127 - 129) ที่พบว่า ปัญหาอุปสรรคในการเอาทุนทางสังคมออกมาใช้ ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางธุรกิจและการสนับสนุนแบบเลือกปฏิบัติ ปัญหาคนทำงานสังคมมีน้อย ปัญหาความปลอดภัยจากนอกชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของธัญลักษณ์ คล้ายรุ่ง (2553: 144 - 145) ที่พบว่า ปัญหาและอุปสรรคต่อการใช้ทุนทางสังคมของสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนคือ การขาดการประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ งบประมาณไม่เพียงพอกับความต้องการ และด้านข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดสวัสดิการชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1.1 ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีทุนทางสังคมอยู่ในระดับมากทุก ๆ ด้าน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ควรกำหนดนโยบายตามยุทธศาสตร์การพัฒนาของระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยกำหนดให้มีการจัดตั้งกองทุนในการพัฒนาทุนทางสังคม สนับสนุนการพัฒนาทุนทางสังคมให้เกิดเป็นโครงการพัฒนาทุนทางสังคมในพื้นที่

1.2 ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีทุนทางสังคมทั้งด้านทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ทุนสถาบัน และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมครบทุกด้านอยู่ในชุมชน ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเป็นผู้เข้ามาศึกษาในเรื่องของทุนทางสังคมในด้านต่าง ๆ อย่างจริงจัง และนำทุนที่เป็นทรัพยากรเชื่อมโยงเอาความรู้มาสู่ระดับการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนกระทั่งถึงระดับอุดมศึกษา

1.3 ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งศึกษาดูงานทางด้านวิชาการ ประกอบกับชุมชนในตำบลขุนทะเลมีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรและศิลปวัฒนธรรมมากมาย ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงวัฒนธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาเป็นเครื่องมือในการจัดทำแผนที่ทุนทางสังคมที่สามารถเผยแพร่ไปสู่ระดับประเทศและต่างประเทศได้ และเชื่อมโยงการพัฒนา กับชุมชนอื่น ๆ ทั้งตำบล เพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและเชิงศิลปวัฒนธรรม

1.4 ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับใช้การพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรส่งเสริมการพัฒนาคนหรือการพัฒนาศักยภาพของคนให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา จึงเป็นหลักการที่สำคัญ และการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นต้องเน้นการพัฒนาคนทั้งภายในและภายนอก เน้นทั้งความรู้คู่คุณธรรม

2. ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

2.1 ชุมชนมีการส่งเสริมการรวมกลุ่มทางด้านเศรษฐกิจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ควรส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มต่อยอดไปสู่กิจกรรมทางด้านอื่น ๆ บ้าง เช่น ด้านการเมือง ด้านการศึกษา หรือด้านศาสนา เป็นต้น เพื่อเป็นการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในทุก ๆ ด้าน

2.2 คนในชุมชนมีลักษณะจิตอาสา มีส่วนร่วมในการพัฒนา และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงทำให้ชุมชนมีความสามัคคี มีความเข้มแข็ง ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ควรนำจุดเด่นเหล่านี้มาส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาการสร้างอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

2.3 ผู้นำชุมชนมีความเสียสละทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม แน่วแน่ในการพัฒนาชุมชน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน หรือหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ควรส่งเสริมให้ผู้นำที่ดี มีความเสียสละที่มีอยู่ในชุมชนหรือในสังคม ได้มีโอกาสเป็นแบบอย่างต่อเยาวชนรุ่นหลัง และ

ให้ความสำคัญอย่างจริงจังต่อเนื่อง รวมทั้งให้การยกย่อง เชิดชู ให้บุคคลเหล่านี้ได้รับการยอมรับและเป็นแบบอย่างให้กับคนในสังคมได้

2.4 ชุมชนใช้เวทีประชาคมเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาแสดงความคิดเห็น และรับฟังปัญหาของประชาชน ทำให้เกิดแกนนำชุมชนเพิ่มขึ้น ดังนั้นชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมหรือพัฒนาศักยภาพแกนนำเหล่านี้โดยการนำไปศึกษาดูงาน อบรมเพิ่มขึ้น เพื่อให้เป็นนักจัดการความรู้ในชุมชนหรือสร้างเครือข่ายความร่วมมือร่วมกับชุมชนอื่น ๆ

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการศึกษาเพื่อค้นหาทุนทางสังคมในลักษณะความร่วมมือแบบบูรณาการเครือข่ายความร่วมมือ ในการสร้างทางเลือกทุนทางสังคมเพื่อเสริมสร้างพลังทางสังคม ในการพัฒนาเพื่อรับมือกับปรากฏการณ์ทางสังคม และผลกระทบทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

3.2 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบทุนทางสังคมในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีความใกล้เคียงหรือแตกต่างกับชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ

3.3 ควรมีการศึกษาการเสริมสร้างพลังอำนาจของผู้นำชุมชนในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนบ้านบ่อน้ำซับให้เกิดความยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กมลทิพย์ ชลังธรรมเนียม. (2556). “ทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนบางนางลี่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. รายงานการวิจัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- จิราพร ไชยเชนทร์, อธิศักดิ์ อุ๋นอารมย์เลิศ และไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม. (2560). “การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวคลองร้อยสายเชิงสร้างสรรค์.” **วารสารวิชาการ Veridian E-Journal** ปีที่ 10, ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม): 2039
- ฉัญลักษณ์ คล้ายรุ่ง. (2553). “การใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการจัดสวัสดิการชุมชน ตำบลบางระกำ อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นวกานต์ แท่งทอง. (2554). “ทุนทางสังคมกับการจัดการชุมชน: กรณีศึกษาตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิตยา ปรุกระโทก. (2555). “ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บัณฑิตา ชำนาญกิจ. (2556). “การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เบญญาภา เศรษฐทัตต์. (2554). “ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษาตลาดคลองสวนร้อยปี อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พิชชา บัวแย้ม, ประสงค์ ต้นพิชัย และสันติ ศรีสวนแดง. (2560). “การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนล่าง: กรณีศึกษาตำบลโพธิ์ศรี อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี.” **วารสารวิชาการ Veridian E-Journal** ปีที่ 10, ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม): 664-665.
- ไพโรรินทร์ พลตินอก. (2554). “กระบวนการใช้ทุนทางสังคมในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน กรณีศึกษา หมู่บ้านโนนสังข์ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์และการพัฒนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- แม่นหมาย อรุณชัยพร. (2556). “ทุนทางสังคมกับการขับเคลื่อนกลุ่มอาชีพชุมชน กรณีศึกษา: กลุ่มเพาะปลูกสมุนไพรบ้านดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหาร มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- เรไร สร้อยระย้า. (2556). “การจัดการทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านดอนมะขาม ตำบล ดอนตาเพชร อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุชาติ ราชบัวเพ็ง. 44 หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช. สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2560.
- อาทิตย์ บุคตาดวง. (2554). “ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไทร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการบริหาร การพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ภาษาต่างประเทศ

- Arthit Buddaduang. (2011). “The Social Capital Implementation Ability of Ban Bang Phrai Community, Bangkhonthi District, Samut Songkram Province.” Master of Arts (Social Development Administration), National Institute of Development Administration.
- Benyapa Seatat. (2011). “Social Capital and Eco-tourism Management: A Case Study of Klong Suan Old Market, Bang Bo District, Samut Prakan Province.” Master of Arts (Social Development Administration), Faculty of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration.
- Buntita Chamnankij. (2013). “ The Application of Social Capital Against Management of Natural Resources: Case study of Banhoaisaphan-samakkhi Community Forest Nongrong Phanomthuan Kanchanaburi Province.” Master of Art (Development Education), Graduate School, Silpakorn University.
- Cronbach, Lee Joseph. (1970). **Essentials of psychological testing** (3rded). New York: Harper and Row.
- Jiraporn Chaiyachen, Thirasak Unaromlert and Chaiyos Paiwithayasiritham. (2017). “The Application of Social Capital Development Model to Promote Creative Tourism Industry of Klong Roi Sai.” **Veridian E-Journal** 10, 2 (May- August): 2039.
- Kamontip Khungtumneam. (2013). “Social Capital and Community Development: A Case Study of Bang Nang Li Community, Amphawa District, Samutsongkhram Province.” Research Report of the Faculty of Humanities and Social Sciences Sunandha Rajabhat University.
- Maenmai Arunchaiyaporn. (2013). “Social Capital and Mobilizing Community Occupation Groups: A Case Study of the Ban Dong Bang Herb Cultivation Group, Dong Khi Lek Sub-district, Meuang District, Prachin Buri Province.” Master of Economics (Political Economy and Administration, Ramkhamhaeng University.

- Nawakan Thangtong. (2011). "Social Capital and Community Management: A Case Study of Mueang Mai Sub-district, Amphawa District, Samut Songkhram Province." Master of Political Science (Political Science) , Ramkhamhaeng University.
- Nittaya Prugratok. (2012). "Social Capital and Promotion of Community Health." Master of Arts (Social Development), Khon Kaen University.
- Phitcha Buayaem, Pasong Tanphichai, Sunti Srisuantang. (2017). "The Existence of Social Capital in Community Lower Moon River Basin: A case study of Phosi Sub-district Phibunmangsaan District UbonRatchathani Province." **Veridian E-Journal** 10, 2 (May- August): 664 – 665
- Prairin Pruttinok. (2011). "The Process of using Social Fund in Management of Village Fun: A case Study of Nonsang Village, Amphoe ratanaburi, Surin Provice." Master of Arts (Social Science and Development), Faculty of Liberal Arts, Ubonratchathani University.
- Rarai Sroyraya. (2013). "Social capital management of the creating sustainable development Baan Donmakham Tumbol Dontaphet Amphoe Phanomtun Changwat Kanchanaburi." Master of Arts (Public and Private Management), Graduate School, Silpakorn University.
- Suchat Rachbampheing. (2017). 44 Moo 1 Khuntalae Sub-district, Lan Saka District, Nakhon Si Thammarat Province. Interview, June 1.
- Tanyaluk Clairung. (2010). "Use of Social Capital to Promote Community Welfare in Bangrakam Sub-district, Banglen District, Nakornpathom Province." Master of Social Work (Social Work), Faculty of Social Administration Thammasat University.
- Yamane, Taro. (1973). **Statistics-An introductory analysis** (3rded). New York: Harper and row publication.